

ИЗВЕСТИЯ НА НАРОДНИЯ МУЗЕЙ-ВАРНА

КНИГА IX (XXIV)

BULLETIN
DU MUSÉE NATIONAL
DE VARNA

TOME IX (XXIV)

1973

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

МАРШРУТЪТ НА ВЛАДИСЛАВ III ЯГЕЛО ДО ВАРНА

АЛЕКСАНДЪР КУЗЕВ

Най-достоверни сведения за пътя на полско-унгарския крал Владислав III Варненчик през българските земи в 1444 г. съобщават двамата участници в неговия поход срещу турците — Андрей Палаций и Ханс Мергест.

В писмо от 16 май 1445 г. Палаций¹ пише, че кръстоносците преминали Дунава при Оршова и по пътя си видели Florentinum (Флорентин), Vidunum (Видин) «и няколко други здрави крепости в българското царство». Покрай десния бряг на Дунава стигнали Nicopolim (Никопол). Като оставили Дунава вляво, те поели през провинция Тракия. Тук видели много разрушени вече римски постройки, гръцки и латински надписи, арки и колони, градове и дворци. Преминавайки някаква неизвестна река, християнските войски изгорили 28 нови галеати, скрити тук от турците, които трябвало да бъдат закарани до Дунава. По пленници кралят изпратил ултиматум до турските гарнизони в Szumen (Шумен), Mathoracz (Мадара),² Petrzecz (Петрич), Varina (Варна), Sauegna (Каварна) и други крепости да се изтеглят доброволно. И все пак някои крепости, особено Шумен и Петрич, оказали съпротива на кралските войски. От опожарената крепост Петрич покрай започващото оттук езеро те стигнали Варна, която заедно с Галата, Каварна и други крепости, напуснати вече от турците, се предала на Владислав.

В поемата на Михаил Бехайм, написана по разказа на Ханс Мергест,³ се съдържат повече данни за пътя на кръстоносците. По своя път, след като минали Дунава при Оршова, те превзели bindin (Видин) и schiltern (Никопол), откъдето за един ден стигнали rahautsch, опожарили крепостта и престояли два дни. После навлезли в dy rechten turkeie (истинската Турция) и на третия ден дошли до Iengepasser (Ени Пазар, дн. Но-

¹ М. Мирчев, Писмо за поражението при Варна, изпратено до кардинал Лудвиг. Андреас де Палацио, ИВАД, XV, 1964, стр. 88—90; A. Prochaska, Andreas de Palatio. Litterae de clade Varnensi ad Ludovicum cardinalem datae, Lwów, 1882, p. 23—28.

² За отъждествяването на Mathoracz с Мадара вж. А. Кузев, Мадарската крепост през XV в., Археология, VI, 1964, кн. 1, стр. 19—20.

³ Хр. Коларов, Два малко известни извора за битката на народите на 10 ноември 1444 г. при Варна, ИНМВ, VI (XXI), 1970, стр. 179—186; Th. G. von Karajan, Zehn Gedichte Michael Beheim's zur Geschichte Oesterreichs und Ungarns, Wien, 1849, S. 38—42.

ви пазар), завладели крепостта на четвъртия ден, като останали там да почиват четири дни. Оттук продължили до крепостта *schemle* (Шумен), превзели я на третия ден, а до седмия останали на почивка. Тогава кралят изпратил петстотин души в град *Terpowe* (Търново) за грабеж, но тамошните турци избили треста от тях, останалите двеста се върнали с празни ръце. Владислав продължил цяло денонощие през пустинна и безводна местност, докато стигнал до вода и до крепостта *taschassar* (Таш Хисар — крепостта на Провадия),⁴ превзел я и останал два дни. По по-нататъшния си път той овладял крепостите *Petrus* (Петрич) и *mihelitsch* (Мъглиш, дн. Мюхлюз-кале до с. Аксаково, Варненско),⁵ след което се насочил към *warna* (Варна). «Гърците» му донесли ключовете на много напуснати от турците крепости.

Както се вижда, сведенията за пътя на кръстоносците от Никопол до Шумен и Нови пазар са доста оскъдни в тия два извора. Ето защо в научната литература за този маршрут са изказани различни мнения.

Според едни изследвачи след Никопол християнската войска навлязла във вътрешността на страната. Така М. Дринов отбелязва, че от Никопол тя «взела надясно, спуснала се малко на юг и по-нататък вървяла не яко далече от полите на Балкана».⁶ Пръв К. Иречек отъждествява Рахауч у Бехайм със средновековната крепост Ряховица (дн. Г. Оряховица), спомената още в началото на XIV в. от византийския хронист Пахимер под името *Ρεζχοῦζις*. Според Иречек от Никопол кръстоносците продължили за Свищов и оттам на пътя за Шумен превзели Ряховица, като петстотин войници били изпратени към Търново. Бехайм погрешно сочел, че този отряд бил изпратен от Шумен.⁷ Много по-обстоятелствено е К. Шкорпил, който пише, че от Свищов кръстоносците по римския път стигнали до останките от Никопол ад Иструм при с. Никюп и ги отъждествява с развалините, споменати у Палаций. Подир това дошли до крепостта Оряховица (Рахауч) и когато едно отделение на християнската войска било отблъснато от Търново, продължили по римския път Никопол ад Иструм — Марцианопол към Нови пазар. Тук кралят се установил на стан и на 24 октомври изпратил посланието си до турските гарнизони в Североизточна България. Част от войската била изпратена назад, за да превземе Шумен, и когато се върнала в Нови пазар, кръстоносците потеглили към Провадия през безводното Ясътепенско (Ветринско) поле. По-нататък по пътя за Варна те превзели още крепостите Петрич и Мюхлюз.⁸ Полският учен Ян Домбровский е на мнение, че от Никопол войските се насочили на югоизток и минали през Никюп. След това те поели към Нови пазар и Шумен, превзели Провадия и по долината на Провадийската река продължили към Петрич и пр. Изпратените от Шумен петстотин рицари били разбити при Търново не от местните турци, а от войските на никополския бег Мехмед.⁹ Според Г. Баласчев кралска-

⁴ К. Иречек, *Пътувания по България*, Пловдив, 1899, стр. 857.

⁵ За името на тази крепост вж. А. Кузев, *Zwei Notizen über einige mittelalterliche Festungen in Nordostbulgarien*, *Studia balcanica*, I, Sofia, 1970, S. 129—135.

⁶ М. Дринов, *Историческо осветление върху статистиката на народностите в източната част на Българското княжество*, ПСп, кн. VII, 1884, стр. 4—5.

⁷ К. Иречек, *пос. съч.*, стр. 251.

⁸ Х. К. Шкорпил, *Походът на Владислава през България в 1444 г. и битката при Варна*, ИВАД, I, 1908, стр. 49—52; К. Шкорпил, *План на старата българска столица Велико Търново*, ИБАД, I, 1910, стр. 149.

⁹ J. Dąbrowski, *Władisław I Jagiełłończyk na Węgrech (1440—1444)*, Warszawa, 1922, p. 174—180.

та войска вървяла по римския път през Никюп и подир шестдневно пътуване стигнала Нови пазар. Оттук се върнала към Шумен и продължила за Провадия, Петрич и т. н.¹⁰ Унгарският изследвач Л. Елекеш бележи, че от Никопол Владислав тръгнал на югоизток към Нови пазар, Шумен и пр.¹¹ Маршрутът през Никюп и Оряховица поддържа и М. Мирчев.¹²

Съществува и друго становище за пътя на Владислав. Например немският военен историк Г. Кьолер изказва предположението, че от Никопол войската продължила да се движи известно време покрай Дунава и след това по някакъв римски път се насочила към Нови пазар, откъдето на 24 октомври било изпратено писмото до турските гарнизони. Едва тогава тя се отправила към Шумен, което било доказателство, че Владислав достигнал Нови пазар откъм север и не е вървял по римския път през Никюп. Поради слабото познаване на българската география авторът не е успял да местоопредели Рахауч и погрешно отъждествява някои от крепостите по пътя на кръстоносците.¹³ Австрийският военен историк Г. Купелвизер също отхвърля маршрута през Никюп и смята, че след Никопол Владислав продължил по римски път покрай Дунава. Авторът отъждествява Рахауч с Разград, през който кралят бил минал за Нови пазар и Шумен.¹⁴ Подробно се спира на този маршрут А. Иширков, който също оспорва пътя през Никюп и Оряховица. Понеже от Никопол до Оряховица не можело да се стигне за един ден, Рахауч трябвало да се отъждестви с крепостта Оряхово на Дунава, която не се споменава в изворите за похода, но очевидно е била превзета от кръстоносците. Споменатите у Палаций развалини авторът свързва с Плиска, а не с Никопол ад Иструм. Той смята, че кралят се е движил по римския път, който се отделял от Дунава преди Русе и водел по долината на р. Бели Лом през Разград и Плиска до Нови пазар и нататък към Марцианопол — Варна. От Никопол до Нови пазар стигнал за шест дни и оттук на 24 октомври разпратил посланието си до турските гарнизони. Подир това отишъл към Шумен и изпратил разузнавателен отряд към Търново. От Шумен през «Съртовете» (Провадийското плато, които Иширков отъждествява с безводната местност у Палаций) Владислав стигнал Провадия, а оттам през Петрич и Михалич до Варна.¹⁵ Не се съгласява с маршрута през Никюп и Ц. Генов, който отъждествява Рахауч с Разград. Авторът предлага пътя от Никопол през р. Русенски Лом до Разград и Нови пазар. В това време, според него, отделни войсковы поделения в разузнавателни набези успели да достигнат Търново, Балчик (sic!) и

¹⁰ Г. Баласчев, Походите на полско-маджарския крал Владислав III Ягело през 1443 и 1444 година против турците и битката при Варна. София, 1935, стр. 15.

¹¹ L. Elekes, Hunyadi, Budapest, 1952, p. 243—244.

¹² М. Мирчев, пос. съч., стр. 94 бел. 19; същият, Владислав Варненчик, София, 1955, стр. 5.

¹³ G. Köhler, Die Schlachten von Nicopoli und Warn, Breslau, 1882, S. 42—43, Anm. 5.

¹⁴ L. Kupelwieser, Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohács 1526, Zweite umg. Auflage, Wien und Leipzig, 1899, S. 87—88, и картата на S. 17.

¹⁵ А. Иширков, Походите на крал Владислав III в България в 1443 и 1444 г., Полска библиотека, кн. 8, София, 1923, стр. 45—51; същият, Бележки за пътя Русе — Варна в XVIII век и за главните селища край него, ГСУ, III—IV, 1906—907, стр. 139.

Каварна.¹⁶ Напоследък доста подробно разгледа маршрута на Владислав Ст. Недев. Той се съгласява, общо взето, със становището на Иширков, но отъждествява развалините, споменати у Палаций, с Абритус и смята, че най-вероятният път на краля бил Никопол — Свищов — Червен — Абритус — Нови пазар, откъдето на 24 октомври изпратил своя ултиматум до турските гарнизони. Владислав, «след като разбрал за съществуващата заплаха откъм Шумен върху проточения му тил», отправил силен отряд да превземе тази крепост. «А вероятно доловени слухове за приближаването на Мурад са наложили изпращането на разузнавателен отряд по-далеч (уясняване обстановката около северните изходи на старопланинските проходи между Преслав и Търново).» Главните сили поели прекия път за Варна през Ветрино — Р. Девня, — «но узнавайки за упоритостта на турския гарнизон в Овеч, той (Владислав — Ал. К.) се е насочил на юг покрай крепостта (и селището) Венчан и през дефилето на р. Провадийска». След това християнските войски овладели Овеч (Провадия), Петрич, Мъглиш и стигнали Варна. Войсковата част, която превзела Шумен, след завръщането на отряда от Търново се присъединила при Провадия към главните сили.¹⁷

Малцина от посочените автори са взели под внимание обстоятелството, че Ханс Мергест е останал шестнайсет години в турски плен и едва след 1460 г. е могъл да разкаже на Бехайм своите спомени. Поради това те едва ли възпроизвеждат събитията от похода в точен хронологически ред. Необходимо е да се отбележи, че все още не са използвани пълноценно някои други извори за похода, които съдържат податки за пътя на Владислав, например хрониката на Калимах и османските летописи. Не са взети под внимание също така и известните данни за средновековната пътна мрежа в Североизточна България, които в значителна степен биха спомогнали да се изясни маршрутът на кръстоносците през 1444 г. Наред с това произволно се тълкуват някои писмени сведения и неправилно се местоопределят отделни селища по пътя на Владислав. Не остава съмнение, че се налага внимателен анализ на всички налични данни, който ще позволи с по-голяма сигурност да се уточни този път. Понеже войските на Владислав несъмнено са използвали съществуващи вече пътища, изясняването на техния маршрут ще очертае по-точно някои средновековни съобщителни линии в Североизточна България. Това е и целта на настоящата работа, в която маршрутът на кръстоносците ще се разгледа само в историко-географски аспект.

Някои изследвачи твърдят, че от Никопол за Варна кралят се е движил по стар римски път, като се позовават на Палаций. Той обаче в своето писмо не говори за такъв път, а само за разрушени римски постройки. Впрочем въпросният текст в превод гласи: «... ние поехме през плодородната провинция Тракия. Аз ще премълча колко много постройки на древни римски императори и пълководци открихме тук, кол-

¹⁶ Ц. Генцов, Бойният съюз на европейските държави против турските нашественици, Военноисторически сборник, XXXIII, 1964, кн. 4, стр. 100—101.

¹⁷ Ст. Недев, Пътищата на Владислав III и Мурад II към Варна през 1444 г., сб. Варна 1444, София, 1969, стр. 208—226, 229—230. Превзетата от Владислав крепост Ени пазар авторът отъждествява със «Стана кале» близо до с. Стан. Докато не се установи чрез археологически разкопки, че тази крепост е била обитавана през XV в. от турски гарнизон, въпросът за Новопазарската крепост, спомената само от Бехайм, остава открит. Становището на Ст. Недев за маршрута на Владислав възприема и Б. Цветкова, Паметна битка на народите, Варна, 1969, стр. 243.

ко мраморни паметници с издълбани по тях гръцки и латински надписи, освен това колко арки и високи колони от алабастр, *градове и дворци* (курсивът мой — Ал. К.), които в по-голямата си част са разрушени било от времето, било от военните действия и неблагочестие-то на турците.»¹⁸ Няма съмнение, че Палаций тук има предвид развалините на повече градове, и то едва ли само от римската епоха, тъй като според него едни били разрушени от времето, а други от военните действия и от турците. В такъв случай надали ще бъде правилно да се смята, че у Палаций става дума за развалините на точно определен град, който едни автори отъждествяват с Никопол ад Иструм, други с Плиска, а трети с Абритус. Неправилно е също така да се мисли, че щом кръстоносците са видели римски развалини, непрекъснато са се движели по римски пътища. Засега няма доказателства, въз основа на които да се твърди, че античните пътища в дн. Северна България изцяло се запазват и използват през средновековието. Добре е известно, че до средата на VII в. са изоставени всички или почти всички антични градове, крепости и селища на територията между Дунав и Стара планина.¹⁹ Трябва да се предполага, че и свързващата ги комуникационна система до известна степен загубила значението си. Възникването на новите феодални градове и крепости, някои от които се превръщат във важни центрове, като Плиска и Преслав, а по-късно и Никопол, Търново, Червен, Овеч и др., наложило създаването на нови пътища или пък на отклонения от съществуващите. Отделни участъци от старите римски пътища навярно са били използвани. Калимах бележи, че след Никопол кръстоносците трябвало да вървят по «тежък път както поради самия терен, пълен с теснини, трудни за преминаване, така и заради дебнешката отвсякъде опасност от многочислените гарнизони на врага по градове и крепости».²⁰ Понататък хронистът пише, че «кралят достигнал чак до място в планината Балкан, където съществувал най-удобният проход. Тук предвид *тесния и криволичещ път* (курсивът мой — Ал. К.) разделил армията, така че да бъде винаги подготвен за внезапни атаки на врага.»²¹ Едва ли може да има съмнение, че тази характеристика се отнася за средновековни, а не за добре устроени римски пътища. Освен това, ако след Никопол войските наистина са се движили по римски път, влашкият войвода Влад Дракул не би дал на краля «двама много сръчни младежи, познаващи съвършено всички пътища в околността», както съобщава Калимах.²² Следователно не може да се твърди, че маршрутът на Владислав напълно съвпада с някои от известните римски съобщителни артерии в дн. Северна България.

Указание за посоката, по която се движили кръстоносците след Никопол, на първо място намираме у Палаций. След като разказва за пребиваването им при този град, той изрично бележи: «И така, като оста-

¹⁸ М. Мирчев, Писмо за поражението при Варна. . . , стр. 88. Мирчев не точно е превел «urbes» у Палаций (А. Prochaska, op. cit., p. 25) като «крепости» вместо «градове». За понятието «крепости» Палаций навсякъде в своето писмо употребява термина «castella» (Prochaska, p. 23, 25 etc.).

¹⁹ V. Beševliev, Les sites antiques en Mésie et en Thrace et leur sort à l'époque du haut moyen âge, Etudes balkaniques, Sofia, 5, 1966, p. 215—216.

²⁰ Хр. Коларов, Хрониката на Калимах — важен извор за Варненската битка от 1444 г., в настоящия том, стр. 244.

²¹ Пак там, стр. 246.

²² Пак там, стр. 245—246.

вихме от лявата си страна реката Дунав, ние поехме през плодородната провинция Тракия.»²³ Следователно те не са продължили покрай брега на Дунава, а са навлезли във вътрешността на страната.²⁴ По-нататък авторът на писмото пише: «При преминаването на някаква неизвестна река ние се натъкнахме на 28 нови галеати, които турският император бе скрил и които трябвало своевременно да докара до река Дунав, за да може... да опустоши кралствата Унгария и Славония.»²⁵ Според някои изследвачи в случая става дума за р. Янтра,²⁶ но ако Паладий не е изложил събитията в абсолютна хронологическа последователност, би могло да се касае по-скоро за реките Искър, Вит или Осъм, които войските преминавали, преди да достигнат Никопол.

Сведението на Бехайм за превземането на крепостта Рахауч е решаващо за определяне на пътя, по който поели християнските войски от Никопол. Авторът дословно пише:

«На първия ден те достигнаха бързо при един замък, Рахауч наречен, който беше разрушен от тях. Когато християните по име дойдоха при него със своята мощ, турците още през първата нощ избягаха всички заедно.»²⁷

Очевидно Рахауч е понемчена форма на име, което съдържа звука **ч** и това изключва възможността да се касае за названието на дунавската крепост Оряхово, а още по-малко — за Разград. Известно е, че по пътя през България Ханс Мергест е чул турските названия на градовете и крепостите, които у Михаил Бехайм получили немско звучене. За Видин той отбелязва, че «на унгарски (е) наричан Бодан, Биндин се казва на турски»,²⁸ днешният Нови пазар нарича Йенгепасер²⁹ (от турското Йени пазар),³⁰ Шумен у него е Шемле³¹ (от турското Шумлъ или Шумнъ),³² Търново нарича Тернове³³ (от турската форма Търнови),³⁴ крепостта на Провадия назовава с турското ѝ име Ташасар³⁵ (Таш Хисар),³⁶ а за крепостта Петрич казва: «Петрус беше той на турски познат.»³⁷ Ясно е, че с Рахауч Бехайм предава в понемчен вид Р а х у в и д ж е — турска форма³⁸ на българското име Раховица или Раховец, дн. Г. Оряховица.

²³ М. Мирчев, пос. съч., стр. 88.

²⁴ На този факт обръща внимание Dąbrowski, op. cit., p. 174.

²⁵ М. Мирчев, пос. съч., стр. 88.

²⁶ Dąbrowski, op. cit., p. 174; Мирчев, пос. съч., стр. 94, заб. 20.

²⁷ Хр. Коларов, Два малко известни извора..., стр. 181.

²⁸ Пак там, стр. 179—180.

²⁹ Пак там, стр. 182.

³⁰ Р. Стойков, Наименования на български селища в турски документи на Ориенталския отдел на Народната библиотека «В. Коларов» от XV, XVI, XVII и XVIII в., Известия на НБВК, т. I (VII), 1961, стр. 438.

³¹ Хр. Коларов, пос. съч., стр. 182.

³² Османски извори за походите на Владислав III Ягело и Ян Хуниади (1443—1444), сб. Варна 1444, София, 1969, стр. 391, 423; Р. Стойков, пос. съч., стр. 418.

³³ Хр. Коларов, пос. съч., стр. 183.

³⁴ Н. Тодоров, За демографското състояние на Балканския полуостров през XV—XVI в., ГСУ ФИФ, L III, 2, 1959, стр. 204.

³⁵ Хр. Коларов, пос. съч., стр. 183.

³⁶ Вж. бел. 4.

³⁷ Хр. Коларов, пос. съч., стр. 184.

³⁸ Р. Стойков, пос. съч., стр. 391.

При това положение няма съмнение, че кръстоносната войска от Никопол е стигнала Оряховица. Наистина Иширков възразява, че разстоянието между двата града не можело да се измине за един ден, обаче може ли да се допусне Ханс Мергест след 16-годишен плен да е запомнил точно разстоянието в дни между отделните крепости по време на похода. Отдавна е известно, че хронологията на похода у Бехайм не е съвсем точна.³⁹ Сам Иширков в желанието си да отъждестви Рахауч с Оряхово на Дунава пише, че «Бехайм е сбъркал може би както името, тъй и реда на градовете във Владиславовия маршрут».⁴⁰ В поемата на Бехайм наистина са допуснати неточности и грешки. Това се вижда например от обстоятелството, че според него влашкият войвода Влад Дракул дошъл в стана на Владислав при Видин,⁴¹ а не при Никопол, както това е известно от Палаций.⁴²

Точно по какъв маршрут са се движили кръстоносците от Никопол за крепостта Оряховица, не е известно. Очевидно е обаче, че те са вървели по средновековния път между някогашната столица Търново и един от тогавашните най-важни български градове на Дунава — Никопол. Двадесет и пет години по-късно, през 1459 г., по този път преминава шествието, което пренася мощите на св. Иван Рилски от Търново през Никопол и София за Рилския манастир. Според Владислав Граматик шествието на път за Никопол пресякло река Росита (Росица).⁴³ По същия път през 1385 г. група немски пътешественици тръгнали от Търново, но продължили по отклонението за Свищов.⁴⁴ Трябва да се предполага, че Владиславовите войски от Никопол за Оряховица минали през Никюп.⁴⁵ От крепостта Оряховица, а не от Шумен, както основателно посочва още Иречек, бил изпратен към Търново един отряд от петстотин души за грабеж. В Търновската крепост тогава наистина е имало гарнизон,⁴⁶ който успял да отблъсне нападението. Палаций пише, че кралят не е имал намерение да превземе всички крепости по своя път, по-неже се стремял по-скоро да стигне до Галиполи. По тази причина той не превзел крепостите Флорентин, Видин и Никопол.⁴⁷ Ето защо е неоснователно разсъждението на Иширков, че ако Владислав бе минал по никополския път, «не би оставил непревзет града Търново».⁴⁸

Изложените дотук факти и съображения са достатъчни, за да се отхвърли окончателно становището, според което Владислав е минал през Червен — Разград (Абритул) — Плиска — Нови пазар. Не случайно в изворите за похода не се споменава Червен, който тогава е бил голям град и административен център с крепост, защитавана от турски гарнизон.⁴⁹

³⁹ Dąbrowski, op. cit., p. 173; Kupelwieser, op. cit., S. 87, Anm. 4.

⁴⁰ А. Иширков, Походите на крал Владислав III..., стр. 46.

⁴¹ Хр. Коларов, пос. съч., стр. 180.

⁴² М. Мирчев, пос. съч., стр. 88.

⁴³ Йорд. Иванов, Старобългарски разкази, София, 1935, стр. 74—75.

⁴⁴ Ал. Кузев, Пътеписни бележки за българските земи от 1385 г., Археология, XII, 1970, кн. 4, стр. 68—69.

⁴⁵ Село Никюп е отбелязано в един османски регистър от XV в. като тимар с 29 домакинства (Извори за българската история, XIII, 1966, стр. 177).

⁴⁶ За наличието на гарнизон в крепостта на Търново през XV в. вж. Извори за българската история, XIII, стр. 161, 323 и 345.

⁴⁷ М. Мирчев, пос. съч., стр. 88.

⁴⁸ А. Иширков, пос. съч., стр. 48.

⁴⁹ За наличие на гарнизон в Червенската крепост през XV в. вж. Извори за българската история, XIII, стр. 325.

За по-нататъшния път на кръстоносците изследвачите се придържат дословно към Бехайм и приемат, че кралят наистина първо отишъл до Нови пазар, а оттам се върнал назад или пък изпратил част от войската да превземе Шумен. Според Бехайм обаче войските са вървели винаги напред. Ето какво пише той след превземането на Рахауч:

«После те пак потеглиха.
Те влязоха всички вкупом
в истинската Турция
с грабежи и също с пожари.
Мъже, жени и деца избиваха те,
където турци срещаха, тях
ги оставяха мъртви.
Цели два дни те бяха на крак.
На третия дойдоха те пред едно
пазарище и замък сред него.
Йенгепасер беше наричано то,
Невмаркт на немски се наричаше то,
доколкото добре си спомням.»⁵⁰

А подир превземането и изгарянето на Нови пазар авторът продължава:

«Тогава потеглиха отново те напред.
Градове и села в такова количество,
както и да бяха наричани,
те биваха разрушавани.
Те вървяха отново напред
и дойдоха пред една крепост, Шемле
се казва тя, чух аз.»⁵¹

Следователно кръстоносците не са се връщали назад, за да превземат Шумен. Освен това някои факти подсказват, че тук Бехайм също е объркал реда на събитията, като посочва в маршрута първо Нови пазар, а след това Шумен. За значението на този град като крепост и кръстопът през оная епоха говори обстоятелството, че още в 1388 г. великият везир Али паша за известно време установил тук своя стан при похода си срещу Иван Шишман и Иванко.⁵² Не случайно в посланието на Владислав до турските гарнизони крепостите Шумен, Мадара, Петрич и Варна се изброяват от запад към изток, сиреч в реда, по който са били превзети от кръстоносците. За превземането на Мадара от Владислав се съобщава в някои османски хроники.⁵³ С изключение на Силистра, Червен и Герилово (Герилград) единствени административни центрове в дн. Североизточна България през XV в. са били градовете Шумен, Мадара, Провадия, Петрич и Варна.⁵⁴ Те несъмнено са били свързани с една път-

⁵⁰ Х р. К о л а р о в, пос. съч., стр. 182.

⁵¹ П а к т а м.

⁵² Г л. Е л е з о в и ъ, Огледало света или историја Мехмеда Нешрије, Београд, 1957, стр. 39—42; Н. L e w e n k l a w, Neuwer Musulmanischer Histori, Franckfurt, 1595, S. 162—165.

⁵³ Османски извори за походите на Владислав III Ягело и Ян Хуниади (1443—1444), сб. Варна 1444, стр. 391, 423 и 436; Н. L e w e n k l a w, op. cit., p. 306; F r. G i e s e, Die altosmanischen anonymen Chroniken, II, Leipzig, 1925, S. 91.

⁵⁴ Н. Т о д о р о в, пос. съч., стр. 204. Авторът неправилно е отъждествил Редгъ (Петрич) със с. Преджа, дн. Партизани, Варненско.

на артерия, която започвала от Варна и от Шумен нататък през Преслав — важен град и крепост през XII—XIV в. — и Оряховица продължавала до Търново. Този път е известен от Второто българско царство.⁵⁵ От Варна през Провадия за Търново в 1366 г. е пътувал цариградският латински патриарх Павел като пратеник на граф Амедей VI Савойски при цар Иван-Александър.⁵⁶ Следователно пътят Търново — Оряховица — Преслав — Шумен — Мадара — Провадия — Петрич — Варна е бил най-важната надлъжна съобщителна линия в Североизточна България. По-неже Владиславовите кръстоносци очевидно са се движили като всяка друга войска по главните пътища, а те са свързвали тогавашните по-важни градове и крепости, не може да има съмнение, че от Оряховица кралят се насочил към Шумен, както посочва още Иречек, а не към Нови пазар. Твърде невероятно е Владислав да се отклони от главния път и да се насочи първо към това малко и неизвестно дотогава селище, което едва през XVII в. става административен център на каза (околия),⁵⁷ и след това да се връща или да изпраща назад войски, за да превземе Мадара и Шумен. Тук му е мястото да отбележим, че съвсем не е известно откъде Владислав е изпратил своето послание до турските гарнизони в Шумен, Мадара и пр. Съвсем необосновано е твърдението, че това е станало на 24 октомври от Нови пазар.⁵⁸ Очевидно кралят е изпратил въпросното писмо по пътя от Оряховица към Шумен. Трябва да приемем освен това, че кръстоносците след превземането на Мадара са минали и през Нови пазар, който по онова време може да е бил на пътя за Провадия. По-вероятно е обаче те да са се отбили от главния път Мадара — Провадия, за да ограбят «пазарището» Нови пазар. Оттук до Провадия войските несъмнено са минали през безводното тогава Ветринско поле, както правилно сочи Шкорпил.

В научната литература няма спорове за по-нататъшния път на кръстоносците, но той не е напълно уточнен. Трябва да се предполага, че от Провадия християнските войски продължили по долината на едноименната река и навярно през моста «Шюкюр кюпрю», който през XIX в. все още е съществувал,⁵⁹ преминали на другия бряг и при Синдел се възкачили на Авренското плато, за да стигнат крепостта Петрич откъм достъпната ѝ страна. Пътят от Петрич към Варна Палаций описва така: «И ние напуснахме опожарената вече крепост Петреч и като минахме през равни и открити полета, имахме от дясната си страна, към юг, планините, които разделят Романия от България (авторът има предвид Авренското плато — Ал. К.). . . В подножието на тези планини се намира езеро, което започва от крепостта Петреч и свършва чак до самата Галата в някакъв малък залив, образуван от морето. От лявата си страна,

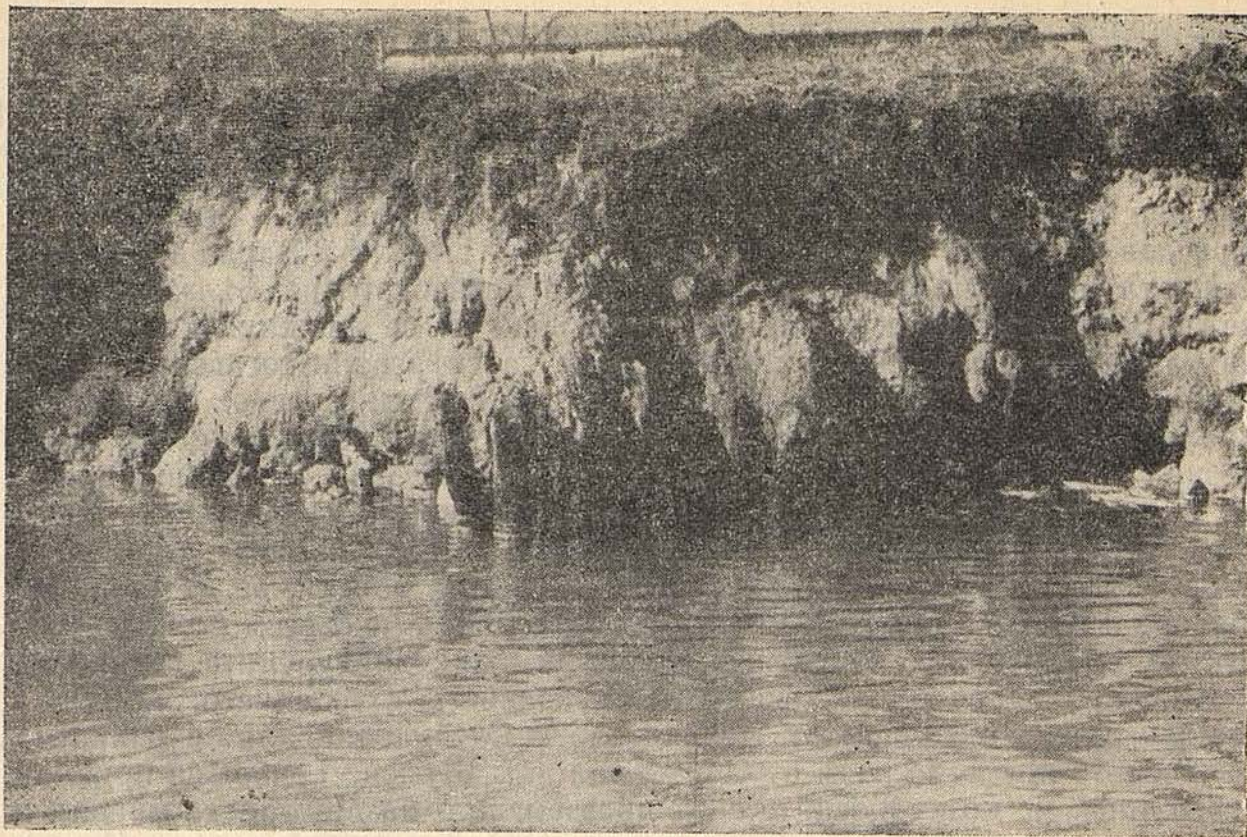
⁵⁵ Д. Ангелов, Съобщително-операционни линии и осведомителна служба във войните и външнополитическите отношения между България и Византия през XII—XIV в., ИИД, XXII—XXIV, 1948, стр. 226. Подробно за пътя Варна — Преслав — Търново вж. К. Шкорпил, Старобългарска съобщителна мрежа около Преслав и крепостите по нея, БИБ, год II, 1929, т. II, стр. 104—106.

⁵⁶ К. Иречек, История на българите. Поправки и добавки от самия автор, София, 1939, стр. 239.

⁵⁷ Р. Стойков, пос. съч., стр. 438.

⁵⁸ Палаций не посочва нито датата, нито мястото, откъдето е било разпратено писмото, но от изложението се разбира, че това е станало след пребиваването на християнските войски при Никопол (вж. М. Мирчев, пос. съч., стр. 89).

⁵⁹ Х. и К. Шкорпил, Находка на сребърни тасове до гара Синдел, ИВАД, V, 1912, стр. 24, бел. 2

Обр. 1. Останки от стар дървен мост, открит в канала между Белославското и Варненското езеро

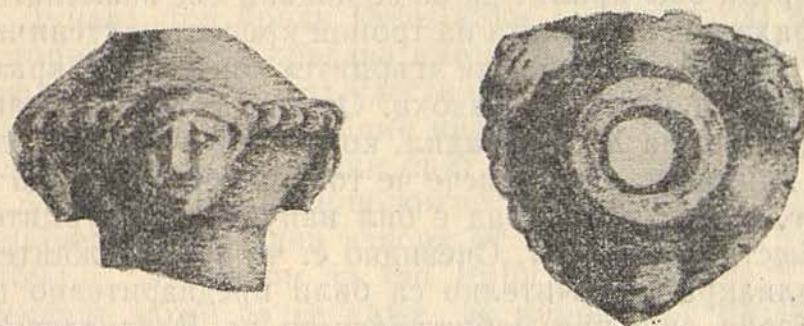
Fig. 1. Restes du pont en bois découvert dans le canal qui relie le lac de Beloslav et celui de Varna

към север, ние имаме също други планини (Франгенското плато — Ал. К.), отвъд които е пустинна област. ... И така ние се движехме между двете планини край езерото, докато стигнахме Варна.»⁶⁰ Приведеният текст свидетелствува, че от Петрич войските са продължили по бреговете на Белославското и Варненското езеро към Варна. Обаче съществуващото тогава Синделско езеро и непроходимият заблатен терен в този район не са позволявали от Петрич да се премине направо към северния бряг на споменатите езера. Ето защо кръстоносците очевидно се спуснали от Петрич към долината и се движили покрай южните брегове на Синделското и Белославското езеро, за да преминат по единствения възможен път към северния бряг на Варненското езеро.⁶¹ А този път е минавал през моста над оттоците между Белославското и Варненското езеро близо до с. Белослав. Останки от стар дървен мост на това място са били открити при прокопаването на канала между двете езера през 1923 г. При разширяването на канала през 1972 г. отново се откриха дървени подпори от този мост, затрупани под дебел насип (обр. 1). Старото име на с. Белослав е известно в османските документи от XVI и XVII в. като

⁶⁰ М. Мирчев, пос. съч., стр. 89—90.

⁶¹ За път, който слиза от Петричката крепост за долината на Провадийската река при с. Белослав, споменава и А. Иширков, пос. съч., стр. 50. М. Мирчев, пос. съч., стр. 94, бел. 32, също смята, че «войските на Владислав са се движили първоначално по южния бряг на Синделското и Белославското езеро, а след това са преминали по северния бряг на Варненското езеро».

«махала Крушово с друго име Гебеджи богаз».⁶² Второто наименование показва,⁶³ че тук отдавна е минавал път. За това свидетелствуват и средновековните оръжия — саби, мечове, бойни секири и брадви, върхове на копия и др., — намерени при прокопаването на този канал през 1923 г. и при драгажни работи на същото място през 1970 г. (обр. 2 и табл. I—III).⁶⁴ Очевидно на това възлово място на пътя за Варна са ставали сра-

Обр. 2. Бронзов боздуган от канала между Белославското и Варненското езеро

Fig. 2. Massue en bronze découverte dans le canal qui relie le lac le Beloslav à celui de Varna

жения и част от намерените оръжия са несъмнено от 1444 г. След преминаването на моста при Белослав кръстоносците се насочили към крепостта Мъглиш и оттам за Варна.

На 9 ноември, както съобщава Палаций, на краля се предали Варна, Галата, Каварна и други крепости, чиито имена не си спомнял.⁶⁵ Към

⁶² Р. Стойков, Селища и демографски облик на Североизточна България и Южна Добруджа през втората половина на XVI в., ИВАД, XV, 1964, стр. 109; същият, Български селища с населението им в турски регистри за джизие от XVII в., ИДА, 8, 1964, стр. 151.

⁶³ Турското bogaz означава «проход», «пролив» и т. н.

⁶⁴ Тези оръжия са постъпили във Варненския археологически музей, както следва:

През 1923 г.

1. Секира, желязна, с дълж. 0,21 м, инв. № IV 55 (табл. I, 1).
2. Сабя, желязна, с дълж. 0,88 м, инв. № IV 57 (табл. II, 1).
3. Меч, желязен, с дълж. 1,03,5 м, инв. № IV 61 (предаден през 1964 г. в Музея «Владислав Варненчик», където е записан с инв. № 48 (табл. II, 2).
4. Сабя, желязна, с дълж. 1,07,5 м, инв. № IV 177 (табл. II, 3).

През 1970 г.

1. Копие, желязно, с дълж. 0,48 м, инв. № IV 60 (табл. III, 3).
2. Копие, желязно, с дълж. 0,22 м, инв. № IV 1234 (табл. III, 2).
3. Копие, желязно, с дълж. 0,59,5 м, инв. № IV 1235 (табл. III, 4).
4. Копие, желязно, с дълж. 0,28,5 м, инв. № IV 1240 (табл. III 1).
5. Брадва, желязна, с дълж. 0,17 м, инв. № IV 1232 (табл. I, 5).
6. Брадва, желязна, с дълж. 0,13,5 м, инв. № IV 1237 (табл. I, 4).
7. Секира, желязна, с дълж. 0,14,5 м, инв. № IV 1239 (табл. I, 3).
8. Двойна секира, желязна, с дълж. 0,33,5 м, инв. № IV 1238 (табл. I, 2).
9. Боздуган, бронзов, с диам. 4,2 см, инв. № IV 1236 (обр. 2).

⁶⁵ М. Мирчев, пос. съч., стр. 90.

тези крепости Калимах прибавя *Macropolis* (Макропол)⁶⁶ и *Callacrium* (Калиакра).⁶⁷ Според византийския хронист Халкокондил войските на Владислав обсадили Варна и Калиакра, като първата крепост се предала доброволно, а втората била превзета с пристъп.⁶⁸ Обаче едва ли Владислав е имал време да изпрати отряд от Варна, за да обсади и превземе Калиакра.⁶⁹ Според Палаций турците предварително избягали от крайбрежните градове и местните жители на Каварна и другите крепости се предали, «преди още кралят да бе се появил със знамената си и въпреки че се намираха под закрилата на тройни крепостни стени и морско пристанище».⁷⁰ А Бехайм посочва, че «гърците» донесли на краля «на много замъци ключовете и му ги предадоха. От тях бяха избягали турците».⁷¹ Ето защо сведението на Халкокондил, който не е очевиден, едва ли заслужава особено внимание, още повече че той говори за обсада на Варна от кръстоносците, докато този град е бил напуснат от турците и предаден на краля от местните жители. Очевидно е, че крайбрежните крепости от Галата до Калиакра включително са били предварително напуснати от техните гарнизони още при приближаването на Владиславовите войски, като местното християнско население в тези градове се подчинило на краля.

Интерес представлява и въпросът за обратния път на кръстоносците през българските земи до Дунава след разбиването им при Варна. Според Палаций част от спасилите се християнски войници през пустинна област (*desertum*) достигнали Дунава и се прехвърлили във Влашко.⁷² Тази пустинна област очевидно трябва да се отъждестви с Добруджа.⁷³ Братя Шкорпил основателно смятат, че главното отстъпление е било през Франгенското плато към Добруджа.⁷⁴ Намерените рицарски мечове и други оръжия в местността «Параджик» при с. Игнатиево,⁷⁵ м. «Кайря-

⁶⁶ Според братя Шкорпил (Походът на Владислава. . . , стр. 52, бел. 6) тази крепост се е намирала «види се, в околността на с. Кестрич (дн. Винаца, Варненско — Ал. К.), гдето е съществувал голям град, който се разпростирал между поманатото село, св. Константин (дн. курорта Дружба — Ал. К.) и Евксиноград». Заслужава да се отбележи, че в северната крайнина на днешния гр. Варна, под дн. м. «Хоризонт», крайбрежната ивица е известна с името «Макрокшери».

⁶⁷ Хр. Коларов, Хрониката на Калимах. . . , стр. 247.

⁶⁸ *Laonici Chalcocondila e Historiarum demonstrationes*, ed. E. Dalko, II, 1, Budapestini, 1923, p. 98.

⁶⁹ В. Гюзелев, Средновековната крепост Калиакра през XIII — средата на XIV в., в настоящия том, стр. 132, смята сведението на Халкокондил за по-достоверно и приема, че крепостните стени на Калиакра са били разрушени от Владиславовите войски.

⁷⁰ М. Мирчев, пос. съч., стр. 90.

⁷¹ Хр. Коларов, Два малко известни извора. . . , стр. 186.

⁷² М. Мирчев, пос. съч., стр. 92—93; А. Ргосхаска, *op. cit.*, p. 35.

⁷³ Това се вижда от думите на Палаций, според когото пустинната местност (*desertum*) се «простира на север чак до Дунава» (вж. М. Мирчев, пос. съч., стр. 90; А. Ргосхаска, *op. cit.*, p. 28).

⁷⁴ Х. и К. Шкорпил, Походът на Владислава. . . , стр. 61—63; същите, Владислав Варненчик 1444—1923 г., Варна, 1923, стр. 24.

⁷⁵ През 1906 г. тук е намерен в гроб рицарски меч, предаден в Софийския археологически музей (вж. Първи годишен отчет на ВАД за 1906 г., стр. 12—13; Х. и К. Шкорпил, Походът на Владислава. . . , стр. 62, 69). През 1921 г. в землището на с. Игнатиево е открита сабя, която постъпила във Варненския археологически музей. През различно време около селото са намирани шпори от 1444 г., които сега се пазят в музея «Владислав Варненчик».

ците» при с. Доброглед,⁷⁶ при с. Изворско,⁷⁷ Варненско, м. «Слама канара» при с. Дебрене,⁷⁸ Толбухинско, и др. свидетелствуват, че на тези места са ставали сражения между отстъпващите кръстоносци и преследващите ги турци.

Едно сведение у Паладий позволява да се установи къде точно е преминал Дунава Ян Хуниади с придружаващите го рицари. Авторът бележи, че «Ян Хуниади, главнокомандуващ на войските, като имаше опитни водачи между власите, само за два дни и толкова нощи долетя до брега на Дунава при брода Delaslatocz (Деласлаточ) във Влашко».⁷⁹ Полският историк Длугош предава името Делалсаточ във формата Delaflocze (Делафлоче).⁸⁰ То се отъждествява с Oraşul de Floci, чиито развалини се намират в северозападния край на дн. село Piua Petrii. Селото е разположено на левия дунавски бряг, при устието на р. Яломица, на около 10 км по-надолу от срещуположното Хърсово.⁸¹ Въпросният влашки град се споменава в редица извори от XV—XVI в.⁸² Така в един документ от 1593 г. се говори за «ad Phlocz ciuitatem».⁸³

В заключение може да се каже, че маршрутът на Владислав през българските земи в общи линии се очертава така: по крайдунавския път през Флорентин и Видин до Никопол, оттам до Г. Оряховица и след това през Шумен, Мадара, Нови пазар, Провадия, Петрич и Мъглиш до Варна. Всъщност той се е движил по важни средновековни съобщителни линии, които се използвали и през XV в.

⁷⁶ През 1935 г. тук в гроб е намерен рицарски меч, сега в музея «Владислав Варненчик». През 1952 г. случайно е намерен начелник на рицарски кон. Начелникът е изплетен в горната си част от железни, а в долната си част от бронзови халкички, с околоръстен латински надпис на една медна халкичка.

⁷⁷ През 1908 г. в м. «Морали» край р. Батова в гроб е намерена изкривена сабя заедно с няколко стрели и юзда (вж. Х. и К. Шкорпил, Походът на Владислава... , стр. 62—63). При разкопаване на могилата «Тумба» край с. Изворско е бил изровен рицарски меч (Музей на Възраждането — Варна, ф. 1, оп. 1, арх. ед. 2, л. 39, въпросник от м. май, 1914 г.). От землището на селото произхожда един едноостър меч, постъпил през 1935 г. във Варненския археологически музей.

⁷⁸ Според Х. и К. Шкорпил (Походът на Владислава... , стр. 63; същите, Владислав Варненчик, стр. 24) през 80-те години на миналия век тук при коренене на гора са били открити множество човешки скелети заедно с мечове, шпори, копия, стрели и др. Друг рицарски меч бил намерен през 1883 г., предаден на княз Александър Батемберг (вж. Пети годишен отчет на ВАД за 1910 г., стр. 21). През 1953 г. в м. «Слама канара» е намерен рицарски меч, сега в музея «Владислав Варненчик».

⁷⁹ М. Мирчев, пос. съч., стр. 93.

⁸⁰ Цитирано по P g o s h a s k a, op. cit., p. 35, note 2.

⁸¹ М. Мирчев, пос. съч., стр. 95, бел. 54, предполага, че бродът Деласлаточ се е намирал между Русе и Силистра.

⁸² Подробно за Oraşul de Floci вж. D. M. I l i e s c u, Cetatea de Floci, Bucureşti, 1930; M. C o s t ă c h e s c u, Arderea târgului de Floci şi a Ialomiţei în 1470, Iaşi, 1935.

⁸³ A. P a p i u I l a r i a n, Tesauro de monumente istorice pentru România, I, Bucureşti, 1862, p. 16.

L'ITINERAIRE DE WLADISLAW III JAGELLO JUSQU'A VARNA

A l. K u z e v

R é s u m é

La route suivie par le roi de Pologne et de Hongrie Wladislaw III Warneńczyk à travers les terres bulgares à l'amé époque de sa seconde campagne contre les Turcs en 1444 fait encore de nos jours l'objet de controverses dans la science. L'auteur de cette étude analyse en détail les sources écrites sur cet itinéraire et arrive à la conclusion que le roi avait emprunté les voies de communication qui existaient au Moyen Age, ainsi que l'itinéraire suivant: de Florentin, en passant par Vidin jusqu'à Nikopol en longeant le Danube, et ensuite sur la route de grande communication Nikopol — Tărnovo. Arrivé à la forteresse Orjahovica, Wladislaw dépêcha une troupe de 500 hommes vers Tărnovo pour y piller, troupe qui fut décimée par la garnison turque de la forteresse. Après la chute d'Orjahovica le roi continua sur la grande voie Tărnovo — Varna, et en cours de route s'empara des forteresses Šumen, Madara, Novi Pazar, Provadia, Petrič et Măgliš. Les forteresses riveraines de Galata, Varna, Macropol, Kavarna et Kaliakra, abandonnées par les garnisons turques, furent livrées à Wladislaw par la population locale chrétienne. Après la défaite des Croisés et la mort du roi près de Varna, le commandant en chef Hunyadi se retira par la Dobrudža et passa le Danube près de l'Ora ul de Floci (actuellement le village Piua Petrii) à l'embouchure de la Ialomița en Valachie.

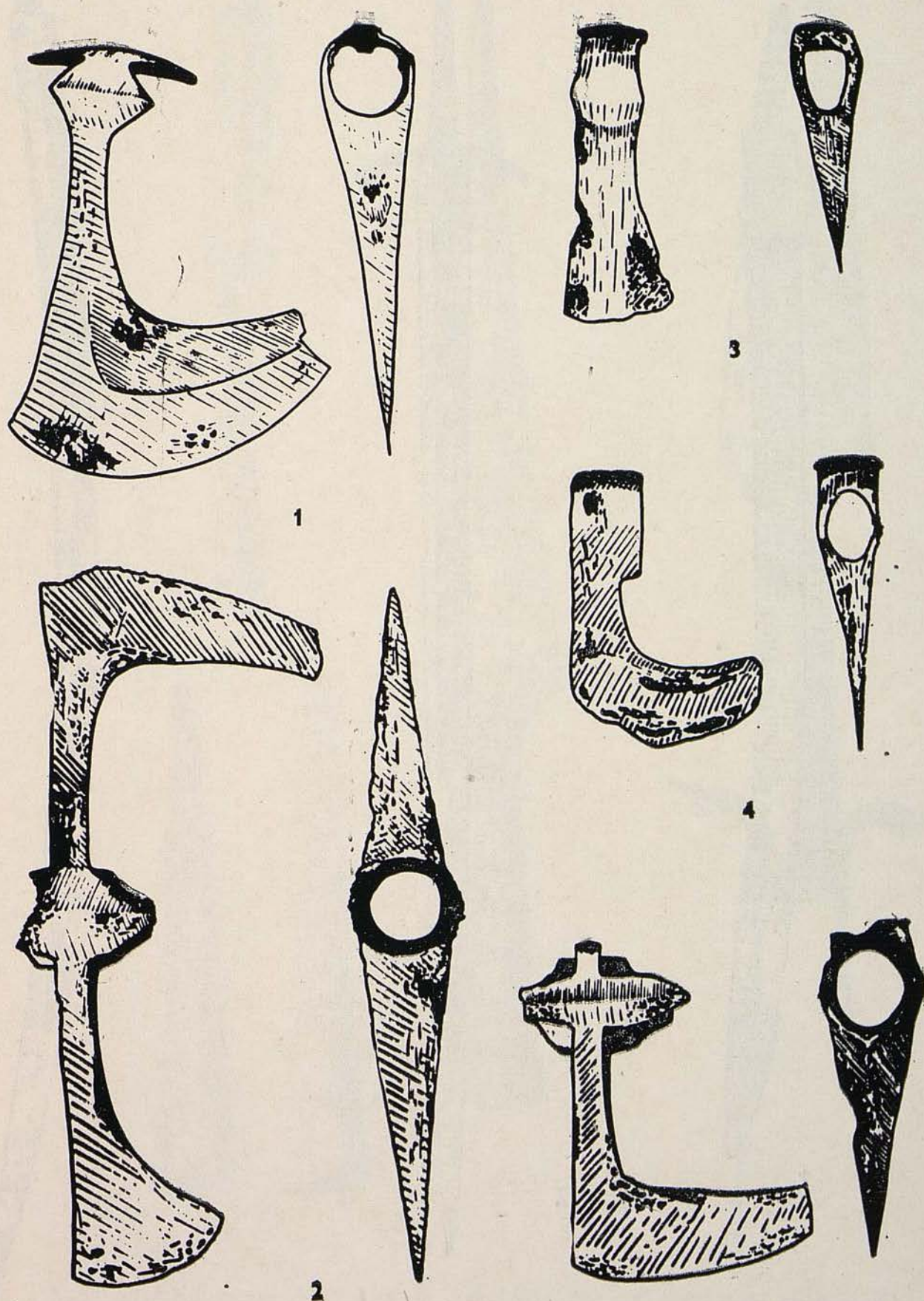

Табл. I. Секири и бравди от канала между Белославското и Варненското езеро
 Tabl. I. Haches découvertes dans le canal entre le lac de Beloslav et celui de Varna

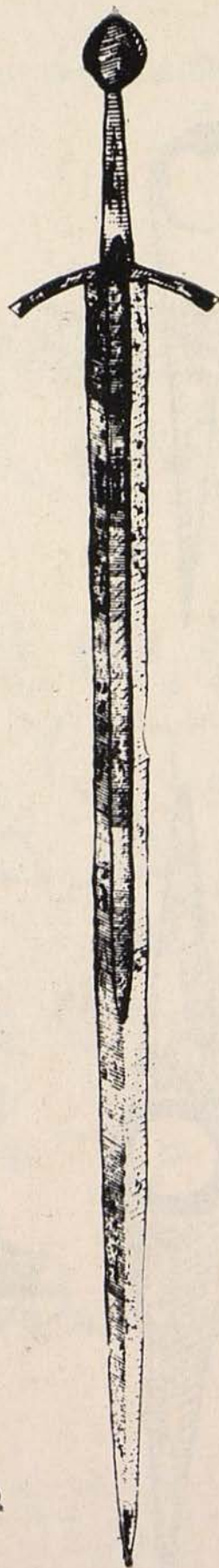

Табл. II. Меч и саби от канала между Белославското и Варненското езеро
Table II. Epée et sabres découvertes dans le canal entre le lac de Beloslav
et celui de Varna

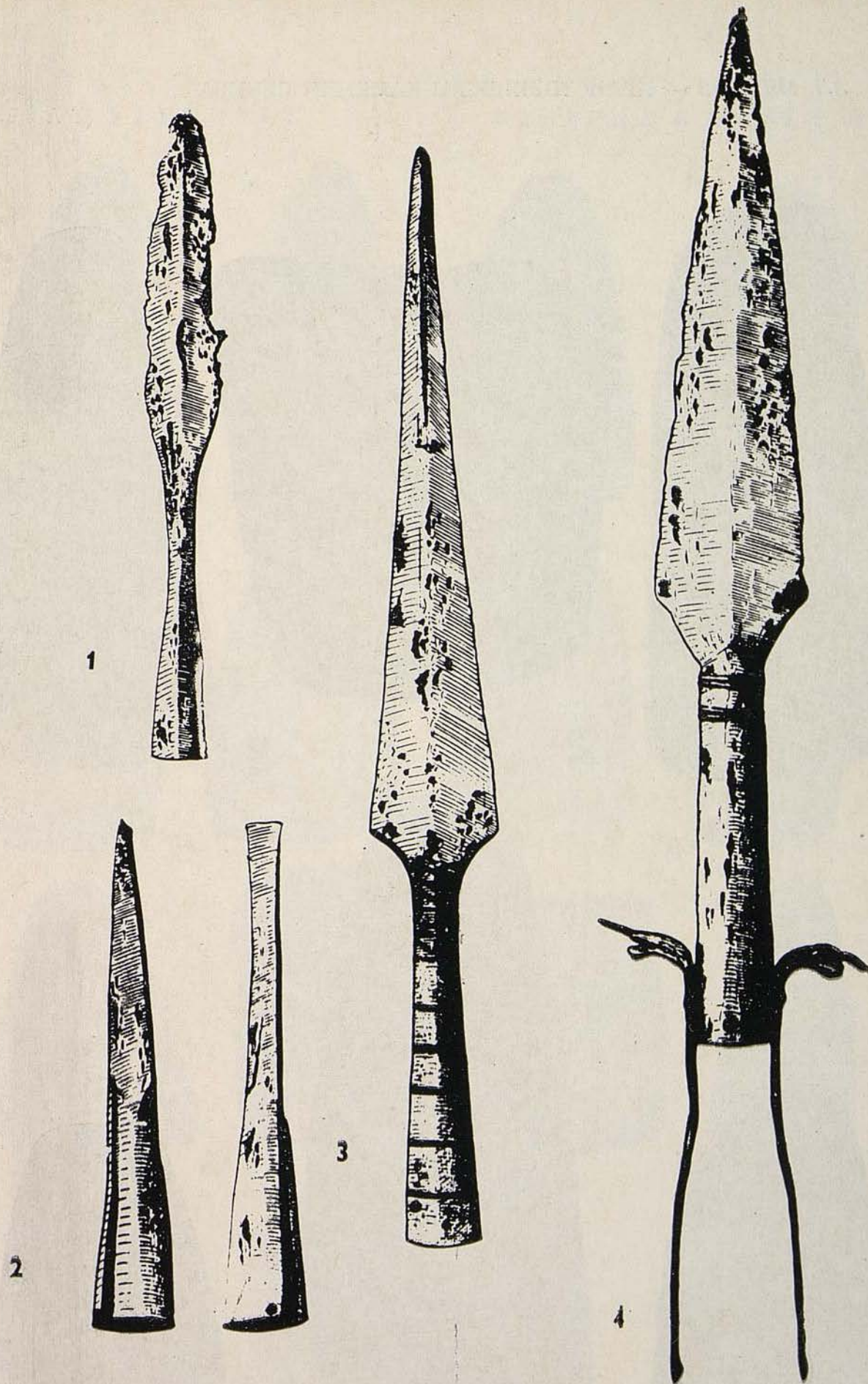

Табл. III. Копия от канала между Белославското и Варненското езеро
 Table III. Lances découvertes dans le canal entre le lac de Beloslav et celui de Varna